

THE SITUATION OF TURKISH HAND CRAFTS (HISTORY, PROBLEMS AND PROPOSALS)

Materialistic products In Turkish culture, musical instruments, carpets, kilims and dowry objects, are produced as functional objects in daily life. These hand made objects have economic and other functions. However after the industrial revolution hand production had fallen back because of the factories and mills founded. Most of the hand produced objects extincted or their function had changed. The terminology used in the hand made products also changed.

Turkish culture's materialistic products named as "hand craft" during the first years of Turkish Republic. After 1930's the term of "hand craft" started to qualify a larger area. From then on the term's area enlarged and it gained another word, as a result the term has been started to used "traditional hand crafts".

In this article materialistic products of Turkish culture, except the traditional Turkish art products, and their problems during the Turkish Republic period are argued and new proposals are given.

Key Words: Turkish Hand Crafts, History of Hand Crafts, Problems of Hand Crafts

Anahtar Kelimeler: Türk El Sanatları, El Sanatlarının Tarihçesi, El Sanatlarında Sorunlar

Giriş

Geleneksel kültürün maddi ürünleri olan ve el sanatı, ya da günlük kullanım eşyası olarak nitelenen, giyim-kuşamdan mutfak araç-gereçlerine, semercilikten müzik aletlerine, halı, kilim ve çeyizlik eşyadan değişik günlük kullanım eşyasına, geniş bir yelpazede yer alan bu ürünler, insanların gündelik yaşamlarını kolaylaştırmaya yönelik olarak üretilmişlerdir. Bu anlamda söz konusu ürünler, bir toplumun yaşam biçimini yansıtan, toplum içinde değişik işlevleri olan ürünlerdir.

Ekonomik işlevleri yanında başka işlevlere de sahip olan el sanatı ürünler, kendilerinden sonra gelen üretimlere, hammadde kaynakları, üretim teknikleri, süsleme öğeleri gibi yönlerden bilgi birikimi sağlamışlardır. Ancak sanayi devrimi ile birlikte, el emeğine dayalı üretim, imalathane ve sanayi üretimi (fabrika üretimi) karşısında gerilemiş ve pek çok el sanatı ürün ortadan kalkmış, bazıları da işlev değiştirerek yeni görünüm almıştır.

Toplumdaki değişime-gelişime koşut olarak, giderek atölyelerin fabrikalara dönüştüğü ve kırsal kesimde yaşayan ülke nüfusunun % 80'lerden % 60'lara inerek kentleşmenin arttığı bir döneme giren ülkemizde, ilk yıllarda el emeği üretimleri niteleyen terimlerde artık değişmeye başlamıştır. 1930'lu yıllarda kullanılan köylü el sanatları, köylü ailesinin

* Bu yazı, T.C.Büyük Millet Meclisi "Geleneksel Türk El Sanatları Üretici ve Sanatkarlarının Sorunlarının Araştırılarak, El Sanatlarının Geliştirilmesi, Korunması ve Gelecek Kuşaklara Aktarılması İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu (10/128)'na rapor olarak sunulmuştur. Yazıda, Güzel Sanatlar Fakülteleri Geleneksel Türk El Sanatları Bölümlerinde Anasana Dalı olarak eğitimi verilen Geleneksel Türk Sanatları dışında, kültürümüzün maddi ürünleri olarak bilinen, günümüzde daha çok turtizmde değerlendirilen ve el sanatları olarak nitelenen ürünler konu edilmektedir.

** D.E.Ü.Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Başkanı Gündoğdu sk. No: 4 /35320 Narlidere - İZMİR

Tel: santral: 0 (232) 238 9075 /251 direkt: 0 (232) 239 62 56 Fax: 0(232)239 0594 e-mail : Ismail.ozturk@deu.edu.tr

el işçiliği, ev sanayi gibi terimler, yerini 1940'lı yıllarda, el sanatları, ev sanatları, çarşı sanatlarına, 1960'lı yıllarda el sanatları, küçük sanayi ürünleri gibi terimlere bırakmıştır. 1960'lı - 1970'li yıllarda turizmin önemsenmesine koşut olarak turistik eşya, turistik hediyelik eşya, turistik el sanatları gibi kavramlar konuşulmaya başlanmıştır.

Ülkemizde Selçuklulardan Osmanlıya, Osmanlıdan Cumhuriyet Dönemine taşınan, bir yönüyle geçmişimizi ve geçmişten günümüze taşınan kimliğimizi de yansıtan Türk kültürünün maddi ürünleri, Cumhuriyet'in ilk yıllarında (1930'lu yıllarda) el sanatları adıyla anılmaya başlanmıştır. 1930'lu yıllardan sonra el sanatı kavramı daha geniş bir alanı niteler duruma gelmiş ve 1950 sonrasında; "aman yozlaşmasın, aman kültürel değerimizdir, eskisi gibi koruyalım" yaklaşımıyla bakılarak günümüze gelinmiştir. Ancak, el sanatı olarak nitelenen ürünler, ne eskisi gibi korunabilmiş, ne yozlaşma önlenebilmiş, ne de kavram kargaşası yaratan bu nitelemeden vazgeçilebilmiştir. Hatta el sanatı olarak nitelenen alan genişlemiş, kavramın tanımlama zorluğu doğduğunda da yanına yeni bir kelime eklenerek kullanımı sürdürülmüştür.

Tarihçe

Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde teknolojik gelişim, kültürel ve toplumsal değişim hızlanırken, 1930'lu yıllarda el emeğine dayalı üretim hala önemini korumaktadır. İstatistiklere göre;1927 yılında 13.648.000 olan ülke nüfusunun %24'ü yani 3.306.000'i kentlerde, %76'sı yani 10.342.000'i köylerde yaşamaktadır. 1950 yılına gelindiğinde nüfus 20.940.000'e ulaşıyor ve nüfusun 5.235.000'i kentlerde barınırken, 15.715.000'ni köylerde yaşıyor. 1990'da 56.473.000'e ulaşan ülke nüfusunda durum değişiyor. Bu yıllarda nüfusun %59'u (33.362.000'i)kentlerde yaşarken %41'i (23.147.000'i)köylerde yaşamını sürdürüyor. Bu oran günümüzde köy nüfusunun azalması yönünde değişmeye devam ediyor.

Ülkemizde, 1950'lere kadar, nüfusun % 76'sı kırsal alanda yaşayan bir ortamda ve teknolojinin ülke geneline yayılma çabası içinde 1950'li yılların ortalarında işsizlikten söz edilmeye başlanıyor. 1960'lı yılların sonuna doğru ise köyden kente göçün hızlandığı izleniyor. Daha sonraki yıllarda kente gelen nüfusa iş olanakları sağlayacak yeterli endüstriyel gelişim yaratılamadığı için de işsizlik artıyor.

Ülkemiz, 50 yılı aşkın süredir büyük bir toplumsal değişimi ve kamaşayı yaşıyor. Toplumumuz, hızla değişen demografik yapısıyla, köylü doğallığı ile kente yerleşmeye çalışan, bir türlü kentlileşemeyen, çoğu genç olan insanıyla 21. yüzyılda yol alıyor. Ülke genelinde, toplumsal ve kültürel değişim bu genç nüfus tarafından çoğu zaman doğru algılanamıyor. Bu nedenle, ülkemizde, geleneksel değerlerden birçoğu terk edilirken, endüstrileşmenin göstergesi sayılan kent kültürü de hemen yaratılamadığı için, son yıllarda hızlı bir belirsizlik süreci yaşıyor.

Ülke genelinde yaşanan nüfus hareketliliği, bir yandan el emeği ile üretilen geleneksel el işi üretimi azaltırken, diğer yandan gecekondualarda kentle bütünleşemeyen insanların oluşturduğu değişik bir yaşam biçiminin doğmasına neden oluyor. Köylerde geleneksel yaşamın parçaları olan el işi ürünler, bu dönemde ya üretilmiyor ya da biçim değiştirerek yoz ürünlere dönüşüyor.

1980'li yıllar ve sonrasında ülkede kırsal nüfus azalırken kent nüfusu artıyor. Buna bağlı olarak da geleneksel yaşamda işlevsel olan çoğu el işi ömekler, işlevlerini yitirdiklerinden üretilmiyor. Sonuçta yakın dönemde toplumumuzun büyük kesiminde kullanılan, günümüz insanının unuttuğu pek çok el işi ürün, kültür tarihimiz içindeki yerini alması gerekirken kaybolup gidiyor¹.

Günümüzde, konu iki yönüyle dikkati çekiyor. Bunlardan birincisi çağdaş dünya koşullarında, dünyaca yaşanan gelişmelerin oluşturduğu ve yeni eğilimlerin belirlediği yaşam gereği, geleneksel değerlerin (el sanatı ürünlerin) değişime uğraması, ortadan kalkması, geleneksel el işi ürünlerin pek çoğunun ticari ürüne dönüşmesidir. İkincisi ise, kültür tarihi açısından çok önemli olan, değişime uğrayan, kaybolan bu değerlerin sonraki kuşaklara aktarılması sorunudur.

Ülkemizde böyle bir süreç yaşanırken, 1930'lu yıllarda kullanılmaya başlanan el işleri ve el sanatları kavramlarına açıklık kazandıran bir bilimsel toplantı Türkiye İktisat Vekâleti'nce (Ticaret Bakanlığı) 16.11.1936 tarihinde Ankara'da "I.Küçük Sanatlar ve El İşleri Kongresi" adıyla yapılıyor. Bu kapsamda 29 Ekim-15 Kasım 1936 tarihleri arasında, Ankara Sergi Evi'nde "El İşleri ve Küçük Sanatlar Sergisi" açılıyor. Sergiye 50 ildenden 10.000 adet eşya geliyor. Bu eşyalardan 4.000 adedi sergileniyor.

Konuya ilişkin yayınlanan Karınca Dergisi'nin özel sayısında² dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün açış konuşması şu başlık altında veriliyor: "Bay Celal Bayar'ın şöleninde Başbakan İsmet İnönü'nün mühim söylevi". Bu söylevi İnönü; Celal Bayar'ın 13 Kasım 1936'da Kongreye katılanlar için verdiği çay ziyafetinde yapıyor. İnönü, Bayar'dan aldığı bilgilerden sonra şöyle diyor: "Küçük sanatların değeri çok büyüktür. Çünkü yapıcısı az, yapılışı güç ve alıcısı çoktur."

Yaşlı bir usta, İnönü'ye hitaben şöyle diyor: "Bildiklerimizi öğretmeye ve bilemediklerimizi de öğrenmeye yemin ediyoruz."

16.11.1936 perşembe günü saat 10.00'da başlayan kongrede iktisat vekili Celal Bayar tarafından bir açış konuşması yapılıyor. Bayar özetle şu konulara değiniyor; İktisat Vekâleti'(Ticaret Bakanlığı) nin bünyesinde düzenleme yapmak istediğimiz zaman, küçük sanatlarla ilgilenmek üzere özellikle bir büronun kuruluşunu ihmal etmedik... Küçük sanatların memleketimizde gerçek bir istatistiği yapılmamıştır. Milli iş hacmindeki payını hakiki olarak bilmiyoruz. Bilinen bir şey sayısal olarak el işleri ve küçük sanatlarla uğraşan

1 İsmail Ö: D.E.Ü.Güzel Sanatlar Fakültesinde Yapılan Balıkesir Yöresi Geleneksel Yaşamıyla İlgili Lisans Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme. *J.Halkbilimi Bilgi Şöleni Bildirileri 2-4 Haziran 1997-Balıkesir*. Ankara 1997 Karşı Basın Yayın Matbaacılık. 295 S. "Balıkesir Üniv. Necati Bey Eğitim Fak. Türk Dili ve Ed.Eğitimi Böl. Yayını"

2 Kongre ve Serginin tanıtımını yapmak amacı ile Karınca Dergisi, 32.sayısı (Ocak 1937) yanında aynı tarihte Karınca (Üsnomal sayı) Ocak 1937 adlı ile özel sayı yayınliyor. Bu sayıda tamamen Kongre ve sergi ile ilgili yazılar yer alıyor.

vatandaşlarımızın adedinin çokluğudur... Elisherimizi ve küçük sanatlarımızı teşvik ve koruyabilmek için, konuyu maddi ve manevi bir şekilde ele almak istiyoruz... Bugün zevkler değişmiştir, teknik değişmiştir. Elisherimizi ve küçük sanatlarımızı, cumhuriyet, uçurumun ağzında yakalamış bulunuyor. Ona layık olduğu değeri vermek, iç ve dış piyasada, onu milli gelirimiz için, milli refahımız için değerli, yaygın bir kaynak haline getirmek istiyoruz. Yapmak istediklerimizin fikir ve ideal cephesi budur³.

1936 yılında "1.Küçük Sanatlar ve Elisheri Kongresi"nde küçük sanat ve elişleri kavramları da tanımlanmış. Küçük sanat ve sanatkâr konusunda **bir tanım olmasa da** uluslararası iş bürosu şu tanıma kabul etti:"El sanatları erbabı müesseselerin diğer gündelikçi işçileri gibi olmayıp el ile iş yapan ve sanat öğrenen ve öğreten kimselerdir." Küçük sanat ve sanatkârların ortak noktaları şöyle sıralanabilir: Küçük üretim daima küçük sanat değildir. Fakat küçük sanat daima küçük üretimdir. Bu tür üretimde el emeği hâkimdir, makinenin yeri ikinci derecededir. Küçük sanatkâr üretimle bizzat meşgul olur.

El işlerinin özelliklerini Alman iktisatçı Adolf Vaber şöyle sıralıyor: El işleri kişisel gereksinimleri ve zevkleri tatmine yarayan kaliteli sanat işleridir. Bu tür işlerin özellikleri gereği özenle yapılması zorunludur. Elisheri, doğası gereği santralize edilemezler⁴.

Bu tanımlamalarda; küçük sanatlar ve el işlerini birbirinden ayıran ana özellik olarak birinin ticari amaçlı, diğerinin ise ihtiyaç olmasına dikkat çekiliyor. Ayrıca 1930'lu yılları Türkiye'sinde; %75'i köylerde yaşayan nüfusun çoğunluğunun tarım ve hayvancılıkla geçindiği, bunun yanında, ülke genelinde çoğunluğun, günlük kullanım eşyaları, giyimkuşam gibi birçok araç-gerecini kendisinin ürettiği bir ortamın varlığı vurgulanıyor.

Tevfik Eşberk'in 1938'de yayınlanan "Türkiye'de Köylü El Sanatlarının Mahiyeti ve Ehemmiyeti" adlı eserinde de bu konuda özetle şu bilgilere yer veriliyor:

"Köylü el sanatları adı altında köylü ailesinin ev işçiliğini anlarız. Bu emek ve işçilik, ziraatın yanında, işlerin az olduğu dönemlerde yapılan yan uğraştır. Ev işçiliği ile geçmişten gelen ve üretildiği yer için tipik örnekler olan, köy halkının kendi gereksinimi için yapılan ürünler anlaşılır. Bu ürünler, köylünün belli ihtiyaçlarını karşıladığı için ailede nakdi harcamaların azalmasına katkı sağladığı gibi, satılabilen örneklerle de gelir artırıcı olabilmektedir⁵."

1930'lu, 40'lı hatta 50'li yıllar için doğru ve yerinde olduğu söylenebilen bu terimler günümüzde yerini; geniş bir yelpazede yer alan, çoğunlukla, halı-kilim, işleme, çini, hat, tezhip, ahşap, taş işçiliği gibi geleneksel Türk sanatlarını, bunun yanında günlük kullanım gereksinimini karşılamaya yönelik, oya, çorap, kaşıkçılık, marangoz işleri, bakırcılık vb. ürünleri de kapsayan "Geleneksel Türk El Sanatları" kavramına bırakmıştır.

Bu tarihsel süreçte el emeğine dayalı üretimde üreticiler, üretim üzerinde denetime sahipken, sanayi devrimi ile gelişen imalathanelerde üretilen ürünler üzerinde üreticinin sahipliği kalkmış ama üretim bir ölçüde denetim altında tutulmuştur. Fabrika üretiminde

3 Birinci Küçük Sanatlar Kongresi-Birinci Toplantı-Karınca Üsnomal Sayı İkinci kanun (Ocak) 1937 40.-55.S.

4 Ekonomi Bakanlığı tarafından Kongrede Okunan Rapor

Karınca Üsnomal Sayı İkincikanun (ocak) 1937 40.-55.S.

5 Geniş bilgi için bak. İsmail Öztürk: Geleneksel Türk El Sanatlarına Giriş, İzmir 2003. 172.S. "D.E.Ü.Yayınları"

ise üretici (işçi) iş makinesinin denetimine girmiştir.

Kumaş, halı, kilim v.b. üretimini bu aşamalarda ele alırsak el sanatı üretimden imalathane ve fabrika üretimine neyin değiştiğini, üreticinin işe nasıl yabancılaştığını gözlemek olasıdır.

Geleneksel anlamda el emeğine dayalı üretimde üretimi yapan, (ürünü emeği ile üreten) o alanda toplumsal ve meslekî anlamda bir statü kazanmış ve bu nedenle el sanatı ürün olarak anılan üretimde, ürün – üreten ilişkisi ürüne yansımıştır. Böylece el sanatı ürünler, toplumun geleneksel değerlerinden biri olmuştur. Başka deyişle el sanatı ürün, üretim aşamaları, kullanımı ve toplumdaki işlevi yönünden toplumla iç içe geliyor. Oysa fabrika üretiminde ürün, kullanım aşamasında toplumla buluşuyor. Bu da o konuda toplumda ürün – insan ilişkisinde yabancılaşmada rol oynuyor.

Günümüzdeki Durumu

El sanatları kavramının Türkiye'de kullanılmaya başladığı ilk yıllardan bugüne hangi ürünleri kapsadığı giderek değişmiş, bu ürünleri niteleyen yeni terimlerin bu alanda kullanıma sokulması gereği duyulmuştur. Bu oluşum, bir yandan geleneksel yapıları gereği, el sanatı ürünlerin kültürün maddi ürünleri olarak değişime direnmesini, öbür yandan kültürel olguların temel özelliklerinden olan değişmeyi kapsamaktadır.

Bilgi ve bilginin uygulamalı kullanımı anlamında olan teknoloji, toplumlarda sosyo-kültürel değişimin temel güçlerinden ve bir dönemin üretimini belirlemede ana etkenlerden birisidir. Teknolojik gelişim, diğer birçok alanda olduğu gibi, el sanatlarının kapsadığı alana da bir dizi yeni ürün katarak değişim yaratmıştır.

Homojen olan geleneksel toplumun yaşamında işlevi olan bir ürün, bireyselliğin öne çıktığı bilgi toplumuna aktarıldığında, sözgelimi, yük taşımada kullanılan büyük bir deve çuvalı (harar), işlev değiştirip, içine plastik artıklar doldurularak lüks bir salonda güya şark köşesi oluşturan bir mindere dönüşebiliyor. El sanatlarımıza hayranlığımız dile getiriliyor.

El sanatları diye nitelenen, geçmişten günümüze aktarılmış ve bir işlevi olan kültürün maddi ürünleri, bizimle bu çağda yaşayan, başka zamandan taşınmış, yaşama gücü olan ürünlerdir. Bu ürünler, geçmişten günümüze üretimine ve kullanımına ilişkin bilgi kaynağı ile birlikte aktarılan günlük kullanım eşyalarından oluşan ve geleneksel mutfak araçlarından beşiğe, geleneksel giyim-kuşamdan dokuma ürünlerine, hayvan takımlarından bazı tarım araçlarına vb. geniş bir yelpazede yer alırlar. Günümüzde Türkiye'deki kullanımı ile el sanatı ürünlerin bir bölümü genellikle yerel özellikli, doğal hammaddelerden el becerisi ve basit aletlerle, toplumda belli bir gereksinmeyi karşılamak amacıyla üretilirler. Bu tür el sanatı ürünün biçimlenişinde önceden yazılıp çizilen bir program ya da tasarım yoktur. Bununla birlikte önceden bilinen, bir bölümünde usta çırak, bir bölümünde aile içi eğitimle öğrenilen, biçimlenmiş formlar ve desenler vardır. Bu bilgiler, el sanatı ürünü yapanın belleğinde vardır. Bu nedenle, yöre-

sel pek çok el sanatı ürün, kuşaklar boyu genel özelliklerini koruyarak tekrar tekrar üretilmişlerdir. Bu anlamdaki el sanatı ürünlerini tanımlayan koşullar, yani bu çağdan önce var olanlar, çağdaş değiller ama yaşamaya devam ediyorlar. Dolayısıyla el sanatı terimi, çağa taşınmış ama zamana ters düşen ürünleri niteliyor. Burada sözü edilen el sanatı ürünler, günlük yaşamda kullanılan, el emeği yoğun çalışmayla ve basit araçlarla üretilen, el işi ürünlerdir. Bununla beraber günümüzde el sanatı terimi ile Türk Süsleme Sanatları ya da Geleneksel Türk Sanatları diyebileceğimiz hat, tezhip, halı, çini, kalem işleri, ahşap ve taş süslemeleri gibi alanlar da nitelenmeye çalışılıyor. Dolayısıyla el sanatları terimi ile nitelenen alandaki ürünler, geçmişten çağa taşındığı için genelde korunması ve değişmemesi istenen ürünlerdir.

Bugünün Türkiye'sinde el sanatları, bir kesimin aklında işleme, oya, çorap, yapma çiçek, takı, halı-kilim gibi ürünleri çağnştırırken, güzel sanatlar fakültelerinde halı-kilim kumaş desenleri, çini, hat, tezhip, minyatür, cilt (kitap kabı), ebru gibi alanları niteliyor. Zorluk, niteleyen kavramdan çok, kavramın kapsadığı alandan ileri gelmektedir. Yaklaşık yetmiş yıldır ülkemizde, Türk halıcılığı, kilimciliği, ahşap süslemeciliği, taş süslemeciliği, kuyumculuk işleri, bakır işçiliği ve süslemeciliği gibi daha çok günlük kullanım eşyası olarak, toplumun geniş kesimince yaşam içinde kullanım alanı bulan ürünlerle, genelde saray ve çevresinde kullanım alanı bulan hat, tezhip, çini, ebru gibi sanat alanları önüne bir "el sanatı" eklenerek kullanıla gelmiştir. Bu kullanım zaman içinde bazı çelişkileri de beraberinde getirmiştir. Sözelimi, Anadolu el sanatları, köylü el sanatları, Anadolu halk el sanatları, Sivas halk el sanatlarından ağızlıkçılık sanatı, el sanatlarımızdan semercilik, yemenicilik, oyacılık gibi. Hatta 1970'li yıllarda Erzurum'da, Halıcılık ve Yünlü El Sanatları Enstitüsü diye bir kuruluşun da gerçekleştirildiğini görüyoruz.

Sorunlar

Geçmişte, doğal hammaddelerle yapılan, genellikle yerel özellikler gösteren, belli bir ihtiyacı karşılamak amacıyla üretilen ve günümüzde el sanatı ürünler olarak nitelenen ürünler, üretilen kesimin gereksinme duyduğu bir işlevi yerine getirirler ve toplum yaşamında gelenekler gereği bazen simgesel, dinsel ya da törensel görevleri de vardır. Bu nedenle yöresel veya dinsel içerikli pek çok el sanatı ürün, kuşaklar boyunca genel özelliklerini koruyarak, tekrar tekrar üretilmiştir. Bu anlamda, geçmişten günümüze inanç, gelenek, görenek vb. toplumsal kurallarla iç içe, değişerek yeni görünüm alan el sanatı ürünler, içlerinde yaşayan eskilikleri barındırırlar. Sözelimi, bir dönem toplumda işlevi olan atlı taşımacılık günümüzde büyük kentlerde tek tük görülen örnekler olarak yaşıyor. Dolayısıyla bu taşımacılığa bağlı at koşumları, semer, eğer, araba üretimi gibi dallar da işlevlerini yitirdikleri için yavaş yavaş ortadan kalkıyor.

Bu anlamda, zamanla değişen birçok el sanatı ürün, geleneksel işlevlerini yitirdikleri için ya işlev değiştirmiş ya da ortadan kalkmış. Dolayısıyla bu ürünleri üreten, zanaatkar diye tanımlanan birçok meslek sahibi günümüzde, eskiden olduğu gibi bir işin ustası olmaktan çıkmış, ürettikleri ürünlerin çoğu da genelde geçmişteki anlamlarını koruya-

mamıştır.

Günümüzde toplumlar, çağı izleyen bir gelişim ve değişim içindedir. Bu gelişim, dolayısıyla beraberinde getirdiği değişim, toplumların kültürlerine de yansımaktadır. Ancak günümüz Türkiye'sinde bu gelişim ve değişimin, kültürel anlamda, pek doğru olduğu söylenemez. **Sözgelimi, geleneksel kültürün parçası olan el sanatı ürünlerin birçoğu, günümüzde işlevlerini yitirirken, bazıları da ya kaybolmuş ya kullanımdan kalkmış ya da işlev değiştirmiştir. El sanatı ürünlerin üretimi ise geleneksel işlevleri dışında, turizmin talep ettiği yönde gelişmektedir.** Bu anlamda üretimi yapılan el sanatı ürünlerin bir bölümü, geleneksel ürünlere yeni görünüm kazandırılarak ya da işlev değiştirilerek yapılırken, bir bölümü de yeni tasarımlar olarak piyasaya sürülmektedir.

Günümüzde kültürün maddi ürünleri olarak, çeşitli el sanatı örnekleri, kültür tarihi açısından önemini korurken, bu alanda yapılan adlandırmalarla da yoğun bir kavram kargaşası oluşturmaktadır. Sözgelimi, köylü el sanatları, halk sanatları, turistik el sanatları, turistik-hediyelik el sanatları, geleneksel Türk el sanatları gibi adlar kullanıldığında, el emeğine dayalı, basit araçlarla, genellikle doğal hammaddelerden yapılan ürünler akla gelmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Geçmişte, insan yaşamında kullanılan birçok eşya, günümüzde endüstriyel olarak üretilmektedir. Buna bağlı olarak bu eşyalarda değişme, çeşitlenme, eski örneklerinin kimilerinde yozlaşma gözlenmektedir. Kütahya çiniciliğinde ve birçok el sanatı üründe olduğu gibi.

El sanatı ürünler, insanlığın gelişim sürecinde, geçmiş ile bugün arasında bağ kurmada katkısı olan, el emeği yoğun üretimden endüstriyel üretime geçişin görülmesini sağlayan alanlardan birisi olarak önemini korumuştur.

Ülkemizde, 1960 sonrasında turizm amaçlı üretilip pazarlanan ve ülke tanıtımı görevini de yüklenen el sanatı ürünlere ilişkin sorunları tartışırken bazı sorulara da yanıt bulunması gerekir.

Turizm amaçlı yapılan el sanatı ürünlerin üretimi, ülke tanıtımı için mi, ülkemize döviz kazandırmak için mi, yoksa üretenlere istihdam sağlamak için mi yapılmaktadır? Yine geleneksel el sanatı kaynaklı birçok turistik ürünün geçirdiği değişim ve bu ürünlere yeni eklenen unsurlar nelerdir? Bu tür el sanatı ürünlerin geleneksel özelliklerini koruyan örnekleri hangileridir, yozlaşan örnekleri var mıdır? Söz konusu üretimlerde üreticinin, pazarlamacının sorumlulukları nelerdir? Bu alanda hizmet verenlerin turiste bakış açısı nedir?

Yukarıdaki sorulara yanıt bulabilmek için yakın tarihte, ülkemizde oluşan değişim ve gelişmenin bilinmesi, geleneksel Türk el sanatları olarak tanımlanan, aynı zamanda, kültür tarihi açısından çok önemli ve yozlaşma, kaybolma, çağdaşlaştırma gibi sorunlarla da iç içe olan bu ürünlerin nasıl bir süreçten geçerek günümüze ulaştığının tartışılması

gerekir.

Geleneksel Türk el sanatlarına makro düzeyde yani, milli kültür değer ölçüleri açısından bakıldığında iki büyük sorunla karşılaşılır. Bunlardan birincisi, el sanatı ürünlerin birçoğunun günümüzde kaybolmuş ve kaybolmaya yüz tutmuş olması, ikincisi ise, el sanatı adı altında özgün örneklerin, geleneksel Türk kültürüne ters düşen asılsız, taklitlerle değiştirme girişimi.

Geleneksel Türk el sanatlarına mikro düzeyde yani, alanın içyapısından kaynaklanan sorunlar açısından bakıldığında dört önemli sorun dikkat çekmektedir.

1. Ham madde sorunu:

Sağlıklı bir üretim için güvenilir kalitede ham maddenin sürekli ve dengeli biçimde piyasada bulundurulması gerekir. Üreticinin her zaman bulabileceği bu ham maddelerin kalite kontrollerinin yapılmış olması gerekir. Sözgelimi; halıda, iplik ve renkler, yörelerde üretilen halıların kalitelerine göre, standartlara uygun biçimde üreticiye verilebilmelidir.

2. El sanatı ürünün türüne göre, form veya desen sorunu:

El sanatlarında yeni görünümler kazandırmaya, yerel öz ve biçimlere yaratıcı gücün oluşturulmasına öncelik verilmelidir. Çünkü iç ve dış pazarlarda alıcıların beğenisini kazanmada, ürünün kalitesi kadar görünümü de etkin rol oynar. Bu nedenle, yeni desen ve formlar, yerel öz ve biçimleriyle yeni istekleri karşılayacak yönde üreticinin hizmetine sunulabilmeli veya denetimli olarak üretime girmesi sağlanabilmelidir. Bu girişim, hem bölgesel örneklerin özelliklerinin korunmasında, hem de günümüzün pazarlarında eski-yeni üretimlerin değerlendirilmesinde katkı sağlayacaktır.

3. Standard üretim ve boyama gibi yardımcı unsurlar sorunu:

Bölgesel özellikleri farklı olan çok sayıda el sanatı örneklerinin yerel öz ve biçimleri korunarak üretilmeleri, standart üretime girebilmeleri için, ham maddeden başlayarak üretim sonuna kadar belli kurallara uymayı zorunlu kılar. Sözgelimi: halıyı ele alırsak, ülkemizin değişik yörelerinde farklı desen ve kalitede birçok halı üretilir. Bu farklı türdeki halılar, bölgesel özelliklerine uygun standartlar içinde üretime sokulabilir. Sözü edilen standart, ham madde, boya, desen veya forma kadar uzanan bir dizi konuyu içine alır.

4. Üreticinin desteklenmesi, üretim ve pazar sorunları:

El sanatlarının her hangi bir dalında üretici durumunda olanlar, üretimlerini sürekli kılabilmesi için, yukarıda belirtilen konularda ve parasal bakımdan desteklenmeleri gerekir. Ayrıca el sanatı ürünlerin tüketiciye ulaşmasında uygun dağıtım ve pazarlama kanallarının kurulması, bu kanalların yurt içi ve yurt dışı pazarlara açılması, pazar isteklerinin de üreticiye yansması gerekir.

Günümüzde geleneksel Türk el sanatı ürünlerin iyi değerlendirilebilmesi için;

1. Yozlaşmanın önüne geçilmeli
2. Teknik ve sanatsal bakımdan kalite yükseltilmeli

3. Yükseltile kalite yanında üretim artırılmalı, ancak artırılan kaliteli üretimi bireysel çabalarda değil organize edilmiş kurumsal katkılarla harekete geçirmeli

4. Organize edilmiş kurumsal katkının etkin olabilmesi için de doğru araştırılmış ve ortaya çıkartılmış bulguların değerlendirmeye alınması, değerlendirme sonucuna göre üretimin yönlendirilmesi gerekir.

Türk el sanatlarının sorunları özetle şöyle sıralanabilir:

1. El sanatlarımızın çeşitli dallarına kaynaklık edecek örneklerin değerlendirmeye sunulmasındaki güçlük.

2. Elde var olan özgün örneklerin şablonlarının istenildiği biçimde hizmete sunulmaması ve dolayısıyla sanatsal denetim ve eğitimin eksikliği

3. Moda denilen, süresi ve kapsamı belirli geçici akımlara bilinçsizce kapılarak, el sanatlarının bu bakımdan zarar görmesi, yozlaşmaya, taklide yönelme,

4. El sanatlarının çeşitli dallarında, özellik kaybettirmeden sanayileşmenin kolaylıklarından yararlanılamama,

5. El sanatlarımızın birçok alanında usta-çırak dönemindeki eğitim ve beceriye ulaşamama,

6. Kaliteli ve günlük yaşamda işlevi olabilecek el sanatı ürünler üretip bu ürünlere pazar arama yerine, kalitesiz ürünlere pazarlama fırsatı verme vb.

Sonuç olarak, geçmişten bugüne taşınan ve ülkemizin kültür tarihi açısından önemi olan kültürün maddi ürünleri, ülke tanıtımında ve ekonomik değer anlamında tüketime sunulurken, bu ürünlerin kültürel boyutunun bilinmesi ve geleceğe taşınmalarında gerekli özenin gösterilmesi gerekir. Bir başka anlatımla, günümüzde geleneksel Türk el sanatı ürünler olarak bilinen kültürün maddi ürünleri pazara sunulurken, onun, ticari bir mal olarak görülmesi kadar, kültürel bir ürün olduğu da akılda tutulmalıdır.